

Доц. др Дарко МАРИНКОВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Криминалистички аспекти ангажовања прикривеног иследника

UDK: 343.985

Апстракт: Тајне методе долажења до информација о криминалним активностима изузетно су корисне и практично неопходне за обезбеђење релевантних података у области консенсуалног криминала, као и развој криминалистичко-обавештајног рада. Ангажовање прикривених иследника представља истражну технику која чини окосницу таквих тајних метода и која је, суштински, у неформалном облику, присутна много година уназад. Своје институционализовање и законско утемељење почело је добијати крајем XX века, са експанзијом организованог криминала. Ако оставимо по страни разне законске контраверзе и недоумице у вези са нормирањем института прикривеног иследника, са криминалистичког аспекта се може закључити да његова практична примена захтева детаљно и веома озбиљно планирање и припрему. Колико ће сама припрема и непосредна реализација бити обимна и сложена, у првом реду зависи од обима и сложености сваког конкретног случаја на којем ће се прикривени иследник ангажовати.

У разматрању криминалистичких аспеката института прикривеног иследника, приметна је велика празнина у криминалистичкој литератури у овој области, како код нас, тако и у европским земљама уопште. Радови и монографије који долазе из САД углавном су резултат вишегодишњег практичног искуства њихових аутора у реализацији тајних операција, што им даје посебан значај и вредност. Такви радови, као и искуства наших полицијских службеника ангажованих на тајним истрагама последњих година, указују да је овај истражни метод веома комплексан и захтеван, те да у нашој кривичнопроцесној пракси, односно криминалистичком раду, тек треба да добије своје праве контуре.

Кључне речи: прикривени иследник, криминалистички аспекти тајних операција, личност прикривеног иследника, мета истраге, израда легенде, тактичке препоруке поступања прикривеног иследника.

Увод

Током последње четвртине XX века десиле су се озбиљне квалитативне промене појавних облика криминала, које су захтевале примену таквих истражних техника које до тада нису, или је то чињено врло ретко, примењиване у доказне сврхе. Са друге стране, развој криминалистичко-обавештајних активности, посебно од времена њихове институционализације и формирања специјализованих служби надлежних за сузбијање криминала, у већој или мањој мери карактерисала је тенденције реализације на конспиративан начин, ангажовањем професионалних припадника полиције или „врбовањем“ самих преступника. И поред прилично дуге историје примене, која је највећим делом била ван правне регулативе, метод инфилтрације успео је да се задржи у самом врху по значају за прикупљање оперативних и доказних информација у циљу сузбијања криминала.

Данас се стиче утисак да је ангажовање прикривеног иследника, односно тајног агента, резултат нових поимања у сузбијању савремених криминалних форми, што произлази из чињенице да је тек последњих година, пре свега са експанзијом организованог криминала, дошло до тога да он буде предвиђен као посебна, специфична доказна радња. Ипак, не треба сметнути са ума да је реч о истражној техници која је суштински, у неформалном облику, присутна много година уназад, нарочито у обавештајним службама и сузбијању политичких деликата. Иако се у литератури уочава недостатак веродостојних извора који говоре о почецима ангажовања полицијских службеника под легендом (са промењеним и конкретној ситуацији прилагођеним идентитетом) у криминалне структуре, извесни подаци ипак указују да су сличне методе рада у неким земљама институционално коришћене још почетком XVIII века.¹ При томе, треба имати у виду да такви, рудиментарни облици инфилтрације у великој мери одступају од савременог схватања концепта прикривеног иследника, који је данас у већини земаља добио статус доказне радње.

У разматрању криминалистичких аспеката института прикривеног иследника, у литератури из ове области, приметна је велика празнина и недостатак релевантних извора, што је, наш је утисак, присутно не само код нас, већ и у европским земљама уопште. Радови и монографије који долазе из САД, и које смо користили у писању рада, углавном су резултат вишегодишњег практичног искуства њихових аутора у реализацији тајних операција, што им даје посебан значај и вредност. Иако се односе на земљу у којој владају различити принципи функционисања правног

¹ Marx, G., (1988), *Undercover – Police Surveillance in America*, University of California Press, стр. 18-22.

система уопште, па тиме и процедуре доказивања кривичних дела, искуства садржана у њима важе и у реализацији института прикривеног иследника код нас, с обзиром на његову суштинску истоветност са тајним операцијама (*undercover operation*), односно тајним агентима (*undercover agent*) у САД. Зато ћемо их у даљем делу текста и третирати у истом контексту, као суштински исте концепте и институте.

Планирање и циљеви ангажовања прикривеног иследника

Ангажовање прикривеног иследника са криминалистичког аспекта захтева детаљно и озбиљно планирање и припрему. Колико ће сама припрема и израда плана реализације бити сложена и минуциозна у првом реду зависи од обима и сложености самог конкретног случаја на којем ће се прикривени иследник ангажовати. Ипак, без обзира на специфичности сваког појединачног ангажмана, све легендиране операције тајних агената се генерално могу сврстати у две групе, од чега, у крајњем случају, зависи и обим и сложеност самог планирања и припреме.² Прву групу, односно врсту инфилтрације, уобичајено називамо „плитком“ инфилтрацијом (ен. *light cover, shallow cover* – плитки заклон), а састоји се у временски краћим, једнократним или виšekратним контактима агента са „метом истраге“, који обично подразумевају преговоре о условима реализације одређене криминалне радње у симулованим условима. При томе је значајано да агент током „плитке“ инфилтрације не борави константно под легендом (24 часа) у криминалној средини. Тако, нпр. полицијски службеник у току свог радног времена узима лажни идентитет, одлази у други део града³ представљајући се као дилер дроге заинтересован за куповину хероина и контактира преко информатора криминалну групу за коју се сумња да се бави овим пословима. Након контакта агент се враћа у станицу, „напушта“ лажни идентитет и одлази кући, у стварни живот. Сами сусрети агента са „метом истраге“ се могу поновити више пута, у циљу стицања поверења осумњичених у новог партнера и постизања договора око купопродаје дроге, све до тренутка док се не процени да су обезбеђени валидни докази, након чега следи хапшење осумњичених. Друга врста инфилтрације означава се као „дубока“ инфилтрација (ен. *deep cover* – дубоки заклон) и састоји се у дуготрајној (дужевременој) инфилтрацији у криминалну средину, која подразумева константан боравак тајног агента у њој (24 часа) и комплетно изграђену легенду.⁴

² Ова подела је пре свега присутна у теорији и пракси примене тајних операција у САД, али се, с обзиром на поменуте суштинске сличности тајних операција (тајних агената) и ангажовања прикривеног иследника, са пуно права може рећи да је актуелна и када је реч о овом другом.

³ Уз претпоставку да је реч о већем месту, тако да је мала вероватноћа да се становници међусобно познају, што је у овом случају посебно важно.

⁴ Као класичан пример дубоке инфилтрације у криминалну средину свакако је најупечатљивији

Једно од најважнијих питања на која се мора обратити пажња при припремању и осмишљавању сценарија ангажовања прикривеног иследника јесте да ли се ова операција може извести безбедно – безбедност иследника и других државних службеника ангажованих на тајном задатку је основни предуслов за реализацију саме операције. Зато при њеном планирању на првом месту треба размотрити све аспекте поступања тајног агента у конкретној ситуацији и потенцијалне изворе опасности који могу угрозити његов живот или здравље. Од предузимања тајне операције треба одустати уколико су ризици по безбедност агента(ата) извесни и претежу над факторима који указују на безбедност саме операције. Даљи рад на припреми реализације ангажовања прикривеног иследника би обухватао:

1) детаљну анализу „мете истраге“ – појединац или криминална организација, врста кривичних дела која врши, да ли је наоружана или не, да ли је склона примени насиља и употреби ватреног оружја, са којим особама из света криминала је повезана, који је њен *modus* и *radius operandi*, да ли је раније била предмет тајне истраге и са којим успехом, да ли је осуђивана и сл.;

2) дефинисање циља који треба остварити – циљ може бити директно или индиректно повезан са „метом истраге“. У првом случају се тајна операција, односно ангажовање прикривеног иследника, предузима како би се доказала криминална активност „мете истраге“, док у другом случају циљ операције није лишење слободе и осуда саме „мете истраге“, већ се преко ње настоје сагледати криминалне везе, структура и организација илегалног тржишта и сл., односно открити друге особе из криминалног миљеа, обично вође криминалних група које су у сенци, те доказати њихова умешаност у криминалне радње. У првом случају би се у већини случајева могла реализовати „плитка“ инфилтрација у криминалну средину, а у другом „дубока“ инфилтрација, што наравно није правило;

3) одабир особе (службеника) за узимање улоге тајног агента, односно прикривеног иследника, на шта се даље надовезује њена припрема

случај агента FBI-а Џозефа Пистонеа (Joseph Pistone), који је под именом Дони Браско (Donnie Brasco) 6 година (1975-1981) био инфилтриран у Бонано (Bonano) фамилију њујоршке филијале Коза ностре (Cosa Nostra). Више о томе: Sifakis, C., (1999), *The Mafia Encyclopedia*, Second Edition, New York, стр. 50, 51, 290.

Такође, и истрага FBI-а о корупцији у америчком Конгресу с краја 70-тих и почетка 80-тих година прошлог века, позната под називом ABSCAM, била је јединствена по обиму, ширини и трошковима „радне позадине“, употребљене за конструисање веродостојности саме операције. Више од тридесет лица било је „мета“ ове прикривене истраге, од којих су сенатор Вилиамс (Williams) и шест чланова Конгреса лишени слободе и осуђени за корупцију и заверу у одвојеним судским поступцима током 1981. године. Осуђено је и пет других владиних службеника, укључујући и градоначелника Кемдена. У ову истрагу је било укључено више од 100 агената FBI-а, а само оснивање Abdul Enterprises-а коштало је близу милион долара.

Нав. према: Интернет: <http://en.wikipedia.org/wiki/Abscam>; <http://foia.fbi.gov/foiaindex/abscam.htm>

за конкретни задатак – одабир особе која ће се инфилтрирати у криминалну средину у првом реду зависи од карактеристика „мете истраге“ и циља који треба постићи тајном операцијом, односно ангажовањем прикривеног иследника;

4) осмишљавање „легенде“ под којом ће прикривени иследник ступити у контакт са „метом истраге“ и боравити у криминалној средини. Под „легендом“ се подразумевају измишљене (фингиране) карактеристике личности агента са којима ће наступити на тајном задатку, попут имена и презимена, посла којим се бави (легалног и незаконитог), средине из које долази, приче о прошлости особе за коју се издаје („заштитна прича“ – *cover story*) итд.

Између „мете истраге“, особе у улози тајног агента и „легенде“ под којом тајни агент треба да наступа у тајној операцији постоји блиска повезаност и међузависност, у смислу да су особине „мете истраге“ константа која пресудно утиче на одабир личности која ће се ангажовати као прикривени иследник, и осмишљавања „легенде“ под којом ће агент наступати (варијабле). С друге стране, међузависност постоји и између саме личности потенцијалног тајног агента и легенде под којом ће наступати у конкретној операцији, о чему ћемо више говорити у другом делу рада.

Када је реч о циљевима који се могу поставити пред прикривеног иследника током његовог ангажмана, посебно се издвајају:

- 1) добијање информација о криминалним активностима уопште;
- 2) долажење до доказа потребних за кривично гоњење одређеног лица – „мете истраге“;
- 3) сазнање да ли се кривично дело планира, или је већ извршено;
- 4) идентификовање особа које учествују у конкретној криминалној активности;
- 5) доказивање веза и односа између чланова криминалног удружења;
- 6) идентификовање лица из криминалне средине (информатора) као потенцијалних сведока;
- 7) проверавање поузданости (тачности) обавештења која саопштава информатор;
- 8) проналажење кријумчарене или друге инкриминисане робе или предмета, и
- 9) одређивање најповољнијег момента за хапшење одеђених лица или реализацију претресања итд.

Велики проблем у раду на тајним задацима представља постизање неопходне дискретности целе операције, која често подразумева значајна финансијска средства у циљу конструисања таквог амбијента који ће потврђивати легендарани задатак агента и његов целокупан ангажман

(скупа одела, трошкови живота на високој ноzi, аутомобил, стан, угоститељски објекат и сл., у зависности од конкретне ситуације). Мали број полицијских организација и других агенција надлежних за спровођење закона, чак и у тако развијеној земљи као што су САД, има фондове и ресурсе довољне за изнајмљивање кућа и пословних простора, или започињање одређених послова са искључивим циљем постизања нужног покрића за агенте који раде на случају. Истрага FBI-а о корупцији у америчком Конгресу с краја 70-тих и почетка 80-тих година прошлог века (шифровани назив ABSCAM) била је јединствена по обиму, ширини и трошковима „радне позадине“, употребљене за конструисање веродостојности саме операције.⁵

Личност прикривеног иследника и његов избор за прикривену операцију

Основна и нужна квалификација иследника за прикривени ангажман јесте његова (добро)вољност да обави постављени задатак, тако да је степен успешности у овом случају директно повезан са агентовом сагласношћу, спремношћу и мотивисаношћу за такав рад. Већина аутора истиче да је тајни задатак великим делом улога у којој прилично треба глумити и импровизовати, што је прилично условљено агентовом маштом и снажљивошћу.

Недостатак самопоуздања на страни прикривеног иследника током тајне операције може резултирати тиме што ће преступници открити његову улогу. Од њега се очекује да анализира све што види и чује, те да на најбољи начин искористи своју моћ расуђивања и резонувања, како не би довео у питање легендираност деловања и сопствену безбедност. Успешан тајни агент треба да је смирен, стрпљив и издржљив, с обзиром да ће у легендираној улози често морати да ради и функционише у опасним условима, уз скривање и потискивање својих истинских емоција – он мора бити способан да препозна и контролише страх, љутњу, гнушање или изненађеност. Требало би да буде спреман да искористи изненадне

⁵ Операција ABSCAM је отпочела јула месеца 1978. године, у организацији FBI-а, чији су агенти, издајући се за представнике богатог шеика са Блиског Истока, измишљеног идентитета, имали задатак да прикупе доказе у вези са продајом крадених уметничких дела. Да би целокупна прича изгледала што уверљивије, основана је фиктивна компанија на Лонг Ајленду под називом „Abdul Enterprises, Ltd.» (отуда и назив целе операције - AB(dul)SCAM(превара), за коју је пласирана прича да је основао шеик који жели да уложи новац у вредна уметничка дела. Након успеха у овој сфери криминалних радњи, истрага је даље водила у Њу Џерси и Вашингтон. Контакти тајних агената са криминалцима указивали су на високе политичаре који су били спремни да приме мито како би Abdul Enterprises-у дали дозволу за организовање коцкарских услуга у Кемдену и Атлантук Ситију. Тајни агенти су показали интерес и да се шеику обезбеди азил у САД, након чега су их корумпирани политичари повезали са члановим америчког Конгреса, вољним да удовоље таквом њиховом захтеву.

промене услова и ситуација у свом окружењу, да размишља брзо и рационално у изненадним, често опасним животним приликама, као и да им се, ако је то потребно, прилагоди. Ова способност прилагођавања је често кључ опстанка прикривеног иследника на криминалној сцени. Стрпљење је, такође, посебан квалитет потребан на страни особе која узима улогу тајног агента – то значи да се мора смирено чекати да „мета истраге“ сама донесе одређене криминалне одлуке, не показујући нестрпљење ни у најмањој мери. Иследник треба да буде посебно опрезан при покушајима да испровоцира (наведе) осумњиченог да уради „посао“ брже него што је то за њега уобичајено. Одлучни и неопрезни покушаји убрзавања одређених радњи и показивање нестрпљивости могу узроковати сумњу код осумњиченог и довести до откривања улоге тајног агента.

Сувишно је рећи да прикривени иследник мора поседовати храброст и менталну чврстину. С обзиром да је прикривени посао често екстремно опасан, то агенти морају бити натпросечно храбри – храброст је способност и спремност на разне видове опасности и разне тешкоће које превазилазе снагом сопствене воље, уз елиминисање страха који би узроковао панику или бекство од опасности. Чврстина чува особу од „луцања“ при сусрету са опасношћу и тешко савладивим препрекама.

Правилно опажање одређене појаве или процеса током тајног задатка је много више од простог посматрања како се неки догађај одиграва. Уједно, то је и способност да се у будућем писаном извештају тачно интерпретира и опише учесник неког догађаја, место и време његове реализације, а касније, према потреби, и кроз сведочење на суду. Способност да се да тачан опис извесне особе, места или радње, пре свега представља одраз добре меморије прикривеног иследника, која подразумева и прецизно позивање на релевантне догађаје у правилним временским интервалима. Ако иследник сумња у своју меморију или моћ запажања, онда пре почетка тајног задатка треба да започне са развијањем ових способности. Упркос коришћењу прислушних средстава (микрофона) и разних других техничких уређаја који треба да региструју већину чињеница током операције, тајни иследник мора располагати солидним менталним капацитетима у погледу памћења ликова, имена, догађаја и бројних других детаља који могу имати велики доказни значај, а некада и спасити живот агенту. Одећа коју осумњичени носи, регистарске ознаке његовог аутомобила, име особе коју је звао са мобилног телефона и сл. представљају детаље на које треба обратити пажњу.

Некада тајна истрага може захтевати непрекидан, даноноћни рад, без адекватне хране, одмора или релаксације. У том случају, добра физичка кондиција агента ће повећати његово самопоуздање, енергију, очувати физичке способности и одржати ум у стању будности и приправности.

Несумњиво је да агенти ангажовани у тајним операцијама морају бити интелигентни, способни да брзо мисле и правилно процењују, нарочито у стресним ситуацијама. Успешни тајни агенти у практичном раду показују обиље самопоуздања, које се стиче темељним знањем о случају на коме су ангажовани и сигурношћу у себе и своје способности. Самоуверен и сигуран наступ агента често може бити пресудан у стицању поверења осумњиченог, односно „мете истраге“.⁶ „Црв сумње“ у глави преступника може довести у опасност и угрозити не само конкретну операцију, већ и живот тајног агента и информатора који га представља као особу од поверења. У том контексту треба истаћи да знатно већи број полицијских службеника страда док су на тајним задацима, у односу на оне који су убијени или рањени при обављању других послова. У случају да особа изабрана за тајни задатак током припремног периода изрази nelaгодност или страх од саме операције и легендираног ангажмана, без обзира што добровољно пристаје на ту улогу, руководилац не би смео дозволити да буде укључена у операцију.

Прикривени иследници морају поседовати способност добре процене, те предвидети потенцијални проблем или конфликтну ситуацију и пре него што се она испољи. Тако, нпр. у илегалној трговини дрогом дилери често инсистирају да потенцијални купац пре испоруке робе да новац.⁷ Реч је о обичном тесту који треба да им укаже да купац у ствари не познаје правила функционисања нарко-тржишта. Зато агенти морају бити способни да препознају такве ситуације и процене намере криминалаца. Дати новац уз обећање да ће дрога касније бити испоручена у највећем броју случајева представља неопрезан и непрофесионалан потез који се правим, искусним трговцима дроге тешко може десити.

Агент мора бити посебно вешт у комуницирању и споразумевању са информаторима или осумњиченима током тајне операције – слаба или недовољно јасна комуникација може довести до озбиљних проблема. Сленг термини су често јединствени и специфични за поједина географска подручја или криминалне миљее (попут нарко-тржишта) и тешко их је научити, а сама комуникација без њихове примене није могућа или је знатно отежана. Зато агент мора бити упознат са сленгом и локалним изразима, при чему ипак не би требало да их користи по сваку цену, ако није сигуран у њихово право значење.

Сам физички изглед тајног агента није од неке посебне важности, осим ако не одаје његов стварни идентитет, или не одговара осмишљеној причи о пореклу (легенди). Другим речима, треба обратити пажњу на врсту улоге која треба да се додели иследнику. Тако, нпр. ако узима улогу

⁶ Lee, G., (2004), *Global Drug Enforcement - Practical Investigative Techniques*, CRC Press, Boca Raton, стр.119.

⁷ Ibid., стр.121.

физичког радника, агент би требало да има стереотипан изглед ових лица, што ће се показати кроз јаке мишиће, нажуљане руке, преплануло лице (пољски радник) и, ако је могуће, груб изглед.

Један од основних принципа менаџмента у области људских ресурса јесте избор најквалификованије особе која стоји на располагању за одређени посао. Имајући у виду захтеве самог тајног задатка у конкретном случају и улогу коју агент треба и може да преузме у оквиру њега, правило је да потенцијални кандидат треба да се што више уклапа у целу „причу“. Практично, било који агент или полицајац може радити на тајном задатку, ако је пригодан за конкретан случај и може му се обезбедити потребна легенда (параван). Наравно, то истовремено не значи да сваки полицајац може радити на сваком случају. Претпостављени старешина, надлежан за спровођење тајних акција, мора знати потенцијале и могућности својих службеника, те имати прецизна сазнања о осумњиченом и локацији на којој се случај одвија или ће бити реализован. Када је то могуће, истражитељи са искуством би требало да буду на првом месту при избору кандидата за конкретни задатак, али само под условом да поседују потребне вештине и знања за улогу о којој је реч. Агенти почетници би искуство за тајне операције требало да стичу поступно, кроз више споредних, мањих улога у одређеном броју конспиративних ангажмана.

Одабрани прикривени иследник, заједно са својим старешином и службеницима који ће му бити подршка, требало би да анализира предстојећи задатак и припреми се на следећи начин: 1) да одабере лажни идентитет; 2) одреди причу о пореклу; 3) прикупи податке о осумњиченом и његовим сарадницима; 4) размотри расположиве криминалистичко-обавештајне податке везано за конкретну истрагу и 5) испланира метод помоћу којег ће се упознати (срести) са осумњиченим. Циљ тајне истраге (ангажмана) ће диктирати која врста прилаза (приступа) „мети истраге“ ће се користити. Ако је мета једна особа, агент ће онда обично морати директно „ићи“ на осумњиченог. То се може реализовати помоћу информатора који ће их упознати, или на неки други начин, нпр. тако што ће се често посећивати места у којим борави „мета истраге“, уз вребање повољног момента за упознавање са њим и његовим сарадницима. Сличне методе приступа се могу користити и ако је „мета истраге“ група лица (криминална организација). Без обзира који се прилаз користи, прихватање агента као неког коме се може веровати у првом реду зависи од његових глумачких вештина.

Као један од првих корака предузетих у оквиру припрема за тајну истрагу, агент би требало да се, колико је то могуће, упозна са карактером осумњиченог, његовом прошлошћу и садашњим животним приликама. У том циљу, пре почетка ангажмана, иследник треба да проучи следеће

информације везане за осумњиченог: 1) пуно име, лажна имена и надимке које користи; 2) адресе – претходну и садашњу, на послу и кући; 3) опис – основни лични опис и све необичне особине и навике, фотографију осумњиченог; 4) породицу и родбину осумњиченог; 5) сараднике; 6) карактер (темперамент) – шта воли, шта не воли, предрасуде; 7) пороке – дрога, алкохол, коцка; 8) хоби; 9) занимање, и, што је посебно важно, 10) склоност ка насиљу. Треба нагласити да није увек могуће сакупити комплетне информације о осумњиченом – једноставно неке од њих нису доступне пре започињања тајног ангажмана. Ипак, што више информација везаних за мету истраге иследник и његова екипа за подршку сакупе, то ће сам иследник бити боље спреман за извршење будућег задатка.

Израда тајног идентитета и „заштитне приче“ прикривеног иследника

Преступници разних профила су свесни употребе легендираних полицијских службеника и информатора у тајним операцијама, због чега су изузетно опрезни у контактима са новим, непровереним партнерима. Њихова сумња се може елиминисати или умањити састављањем добре легенде, односно заштитне (фиктивне) приче о идентитету и својствима ангажованог тајног агента. Прича о агентовом пореклу и личности је у суштини фингирани биографски извештај. У многим случајевима осумњичени ће покушати да провери делове приче коју му агент на тајном задатку пласира. Прича о пореклу може садржати и само две-три просте чињенице, или бити детаљна и разрађена, када се наслућује блиска и дужа сарадња иследника са осумњиченим.

Прилично је тешко креирати измишљени идентитет и заштитну причу („параван“) прикривеном иследнику. У остварењу тог задатка мора се „оживети“ друга особа, створити илузија о њеном постојању и животном функционисању. Логично је да се у конструисању легенде почиње са новим именом. У операцијама дубоке инфилтрације постоје очигледни разлози за промену имена тајног агента. Најбаналнији би могао бити тај што осумњичени, након упознавања са иследником и његовим правим именом, које није промењено, не би морао да се посебно распитује о његовом истинском идентитету и занимању, већ би било довољно да једноставно узме телефонски именик и пронађе га у њему. Да не помињемо како софистициранији криминалци знају да унајме и приватног детектива, који ће настојати да претресе личност новог „крими-патнера“ и пронађе његове везе са полицијом или правосудним органима. Дилери дроге често, у циљу провере особе коју су упознали, позивају телефоном локалне полицијске службе и агенције и траже службеника под тим именом, или

настоје да му препознају глас.⁸ Ако би се то десило, највероватније би цену издаје платио информант (доушник) који је иследника упознао са преступницима, представљајући га као свог пријатеља и „особу од поверења“. Зато би, у најмању руку, ако не и име, требало променити презиме иследника. То је од посебне важности ако он делује у малом граду или средини, али исто тако презиме треба променити и ако агент ради у великом граду, чак и ако је удаљен хиљадама километара од своје куће.

Када се одлучује о презимену које ће се доделити прикривеном иследнику, треба изабрати оно које ће овај брзо прихватити и усвојити, већ након првог слушања. У те сврхе може послужити девојачко презиме његове мајке, име или презиме његових рођака, при чему употребу пуног имена и презимена стварних особа из окружења, живих или мртвих, треба избегавати. Неки аутори⁹ препоручују да за агентову легенду треба изабрати име које звучи слично његовом правом и, ако је могуће, исте иницијале. То ће му олакшати потписивање, а у случају да га неко у тренутку препозна и позове правим именом, имаће уверљив изговор да дотични није добро чуо изговорено име.

Иако се, углавном, сви слажу да при креирању фиктивног идентитета тајног агента треба променити његово презиме, такав консензус није присутан и када је реч о његовом имену. О том питању постоје два супротна схватања. Прво је да, за разлику од презимена, треба задржати право име агента у његовом фиктивном идентитету, јер због притиска тајног задатка сам агент, његов партнер или информатор, једноставно могу заборавити додељено, измењено име и, несвесно, пред осумњиченим употребити право, на које су иначе навикли. Зато право име агента и не треба мењати. Многи добро упућени и цењени професионалци, агенти DEA-е и FBI-а, се, између осталог, слажу са овом теоријом, због чега је треба узети у обзир.¹⁰ Други принцип је мењање имена агента, једнако као и његовог презимена. При томе се од стране агента и других учесника тражи да испуне „домаћи задатак“ у погледу потпуног, аутоматског и природног прихватања новог имена, пре него се приступи практичној реализацији тајне операције. По овом схватању, постоји веома јака негативна компонента коришћења правога имена, која често може угрозити истрагу и живот агента. Шта би се десило ако иследник на тајном задатку, на улици, док је у друштву осумњиченог, наиђе на познаника из стварног живота који га позове правим именом, које агент користи и на тајном задатку?

Да би у тајној операцији убедљиво одиграо своју улогу, иследник исту мора јако добро научити и упознати се са њом до најситнијих детаља.

⁸ Lee, G., *op. cit.*, стр. 127.

⁹ Motto, C. J., June, D., (2000), *Undercover*, Boca Raton, стр. 183.

¹⁰ VanCook, J., (1996), *Going Undercover: Secrets and Sound Advice for the Undercover Officer*, Paladin Press, Colorado, стр. 11.

Некада је потребно почети од рођења фиктивног лика, па све до садашњости. У циљу вежбања може се приступити и исписивању измишљене биографије, у којој треба навести много детаља из свакодневног живота да би иста била што потпунија, замршенија, онаква какву поседују друга, стварна људска бића. Цела идеја је да се агент што више поистовети са својим новим ликом.

Након одабира имена и састављања фиктивне биографије тајног агента, све то је потребно „пренети“ и у његов новчаник и џепове. Дobar начин за то је да агент извади свој новчаник и види шта све има у њему, а затим почне са израдом истих тих докумената под лажним именом. У случају да постоји хитност преузимања улоге, док се не изради фиктивна документација (лична карта, чековна књижица, полиса осигурања и сл.) најбоље је да агент са собом уопште не носи документацију, посебно не ону која указује на његов стварни идентитет. Уз основна документа која иду уз новчаник, у њега би требало ставити и све оне ситнице које новчаник чине уверљивијим, попут згужваних признаница, биоскопских карата, телефонских бројева написаних на позадини рачуна из продавнице и сл. Ако агент током тајне операције са собом носи и одређене фотографије, онда то не би требало да буду слике чланова његове праве породице.

У сарадњи са државном службом задуженом за регистрацију моторних возила, агенту се издаје саобраћајна и возачка дозвола које гласе на име одабрано за његову легенду.

Фиктивна документација, која потврђује тајни идентитет и легенду прикривеног иследника, посебно у случајевима дубоке инфилтрације, може да обухвата личну карту, возачку дозволу, медицински и стоматолошки картон, кредитне картице, војну књижицу, полису осигурања, радну књижицу, претплате на часописе, венчани лист итд.¹¹ Многа од наведених докумената се у пракси реализације тајних операција у САД, попут саобраћајних исправа и војне легитимације, могу добити преко надзорних органа и служби које их официјелно издају, због чега се морају строго чувати и вратити органу који их је издао по завршетку истраге. У личну документацију иследника могу се укључити и разне личне преписке, одећа и накит са иницијалима који одговарају његовом фингираном имену, фотографије и породичне слике, као и други лични предмети, у циљу додатне потпоре фингираног идентитета.

Тактичке препоруке за рад иследника на тајном задатку

Многи осумњичени („мете истраге“) су у правом смислу речи параноични од полиције, тајних агената и хапшења, односно желе да се осећају

¹¹ D.E.A. (1998), *Narcotics Investigative's Manual*, U.S. Government, Boulder, Colorado, стр.104.

што сигурније у крими-послу са новом особом. Осим тога, искуство америчких тајних агената говори да је први став осумњиченог према придошлицы обично сумњичавост и скептичност. Зато дијалог између прикривеног иследника и „мете истраге“ често може отићи у правцу трансформације необавезног ћаскања у право испитивање овог другог, с циљем да се агент заплете у сопствену причу. Иследник у овом случају не би требало да прихвати такву дискусију, јер она може бити врло опасна по њега. Мали је број особа које апсолутно могу контролисати своје одговоре и смештати их у оквиру припремљене легенде, ако су они и садржани у њој. „Мета истраге“ може покушати да избаци агента из равнотеже, тако што ће га изненада оптужити да је полицајац или информатор. То не значи да је он и стварно свестан агентовог правога идентитета, већ само жели да види његову реакцију – другим речима блефира. Добро припремљени иследник би требало да предухитри овакву опасност и стави самог осумњиченог у одбрамбени став, користећи супротне оптужбе. Поред тога, да би се ослободио сумње осумњиченог и задобио његово поверење, може користити следеће методе:¹² 1) агент организује сопствено хапшење, испитивање или претресање свог стана од стране полиције, тако да осумњичени може то да види; 2) агент се претвара да му је осумњичени одвратан или је љут на њега (чиме показује да му није стало до реализације одређеног посла по сваку цену); 3) агент се понаша као да не верује осумњиченом; 4) агент користи исте мере опреза у одређеним ситуацијама као и осумњичени; 5) агент задржава тајну улогу и када није у присуству осумњиченог; 6) агент никада не претерује у глуми, или не даје превише објашњења (како не би изгледало да се правда).

Правило је да тајни агент у криминалној средини никада не би требало да се изјашњава о нечему што не познаје, јер на тај начин може упасти у замку. Ако је већ приморан да се изјасни, најбоље је да узме резервисан став о конкретном догађају, ствари или појави.

Тактички је препоручљиво наместити ситуацију у којој мета истраге остаје сама у агентовим колима, у којима се претходно тенденциозно остављају разна документа, рачуни, признанице и сл., која потврђују агентову легенду.¹³ На тај начин ће осумњичени бити сигурнији у новог партнера.

Писци тврде да у сваки лик који стварају уносе и део свог бића. Глумци настоје да прихвате размишљање и понашање лика који играју као своје изворно, не би ли што уверљивије одиграли драмску улогу. Прикривени иследник је на неки начин и писац и глумац у исто време, са једном битном разликом – ако писац не успе да убеди читаоца у веродостојност свог главног јунака, људи неће купити његову књигу, или ако се, пак, глумац не покаже добрим у некој сцени, публика ће му у

¹² Ibid., стр. 108.

¹³ Lyman, M., (2002), *Practical Drug Enforcement*, CRC Press, Boca Raton, стр. 18-19.

биоскопу звиждати. Међутим, ако тајни агент током своје легендиране операције направи овакве грешке, криминалци га могу убити.¹⁴ Како ће се прикривени иследник понашати на тајном задатку зависи од тога у каквом криминалном миљеу делује. У сваком случају, он се у дату средину мора уклопити и створити код других илузију да је он у ствари део ње, да јој припада. Некада ће тајна улога подразумевати опак поглед агента, бахато понашање, посебно облачење и причу, чак и специфичан начин размишљања и закључивања. Ако се у неком другом задатку, нпр. истраживања проневере, агент нађе на радном месту окружен таквим људима који, када их неко увреди, уместо да га ударе поднесу тужбу, не би било примерено да се облачи или понаша као неки уличар или разбојник. У случају да се тајни агент вози са криминалцима на мотору, истражујући њихове незаконите радње, или смуца са групом скинхедса по мрачним деловима града, у том случају би требало да буде спреман да сваког часа уђе у невоље и буде дрзак као и они.

Правило је да што агент више и дубље улази у свет криминала, то његова операција постаје све опаснија. Такође, што више новца људи зарађују својим криминалним радњама, то је мања вероватноћа да ће они сами бити насилни у потенцијалном конфликту. Прљаве послове за њих у том случају обично одрађују други. Дobar полицајац на тајном задатку мора развити способност да упознаје („чита“) људе са којима сарађује и врши процену њихове спремности да директно примене силу. Пошто је могућност испољавања насиља над тајним агентом прилично велика током контаката са криминалцима из нижих друштвених слојева, он мора бити способан да стави до знања да је спреман за пребијање или чак убиство било кога ко му се нађе на путу. Али, ово треба урадити на такав начин да се већ самом агентовом појавом и понашањем код осумњичених створи уверење у тако нешто. Одређени поглед, покрети и гестови могу указати људима из окружења да ће им се наудити ако дође до сукоба. Међутим, такве претње би требало да буду исказане у првом реду понашањем, а не и речима којима се осумњичени директно прозивају, тако да морају бранити своју част, пред собом или другима. Исто тако, сваки негативац, као и сваки човек уосталом, има јединствен карактер и психу, па, сходно томе, јединствено (специфично, другачије од других) тумачи оно што види и доживи. Некада може бити веома ефикасно када агент својим „сарадницима“ ставља до знања да је за нијансу „луђи“ од њих, те да је боље да га се припазе. Приказивање опуштеног карактера, који повремено ескалира ударањем песницом о зид због неке незнатне иритације, зна да буде корисно.

Прикривени иследник (тајни агент) не би требало да наступа у криминалној средини без тима за подршку (покривање). Његова основна функ-

¹⁴ VanCook, J., *op. cit.*, стр. 19.

ција је да обезбеди сигурност агента током акције и, евентуално, потврди сведочење везано за његову легендирану активност. Тим треба да је ван сваког домета и видика осумњиченог, али истовремено и у позицији да посматра особе, места и догађања који се одигравају око тајног агента, као и оне ствари које овај не може видети. Службеници у тиму за покривање би требало да знају све доступне информације о тајној операцији, тако да у њој могу адекватно извршавати своје задатке. Ако ради неправилно, тим може бити откривен, чиме се онемогућава и иследник у даљем постизању циља свог ангажмана. Мада је најопаснији део операције онај који врши сам агент, важност екипе за подршку ни у ком случају не треба минимизовати. Безбедност агента је, за време интеракције са осумњиченим, у рукама тима, а у ситуацији реализовања операције „купи-хапси“ (ен. *buy-bust*)¹⁵ они су одговорни за лишење слободе осумњиченог. Зато агент треба да разуме и прихвати одређене процедуре које су у тајној операцији предвиђене ради његове сигурности и заштите. Важно правило које мора поштовати, уколико је то могуће, јесте да не мења локацију без претходног обавештавања или сигнализирања тиму за подршку.

Конзумирање алкохола је уобичајено у криминалним круговима, због чега се често од тајног агента, да би био прихваћен, може тражити да пије. Ипак, пиће треба ограничити на минимум или апсолутно избећи уз помоћ логичних изговора, као што је чир на желуцу или постојање другог здравственог проблема. Без обзира да ли тајни агент пије или не, осумњиченог не треба одвраћати од пића, које може утицати да слободније разговара или лакше прихвати тајног агента у своје друштво. Иследнику може бити понуђено и конзумирање дроге, нарочито ако се инфилтрира у нарко организацију. Зато треба бити унапред припремљен за превазилажење таквог проблема, а сам изговор, спремљен за ову прилику, мора изгледати разумно у очима осумњиченог. Тако, нпр. могућност узимања дроге би требало прво ублажити тако што ће се рећи да дроге нису агентов фах, или да је он ту да би урадио посао, а да ће дрогу пробати неки други пут. У сваком случају, конзумирање дроге се мора избећи из безбедносних разлога, здравља агента, као и очувања саме истраге.

Агент обично мора сам донети одлуку да ли ће са собом, током операције, носити ватрено оружје. Нарочито треба да буде обазрив када је реч о оружју које је управо карактеристично и уобичајено за полицијске службенике.¹⁶ У случају да нестандартно оружје није могуће обезбедити, агент би требало да размисли да ли да га уопште и носи. Независно од тога, ако иследник одлучи да на тајном задатку носи оружје, тада би

¹⁵ О овој и сличним операцијама навођења на кривично дело, односно симулованим пословима, више у: Маринковић, Д., (2005), *Теоријски и практични аспекти провокације на кривично дело*, Безбедност, бр. 2, стр. 217-237.

¹⁶ Тако су, нпр. код нас током деведесетих година прошлог века готово сви припадници полиције, као службено оружје користили пиштољ ЦЗ 99 (9mm), или пре тога ТТ („тетејац“, 7,62mm).

требало и да се припреми за потенцијално објашњење осумњиченом зашто се оружје носи, у случају да овај то примети. Треба имати у виду да присуство оружја некада може и уплашити „мету истраге“, у смислу да она претпостави да агент можда планира да је опљачка. Осим тога, ако осумњичени зна да агент са собом носи оружје, то га може подстаћи да убудуће и он уради то исто.

Motto и June¹⁷ истичу да у вези са радом на тајним задацима постоји један број заблуда. Наиме, многи полицајци и агенти сматрају да немају одговарајућу појаву или темперамент за ову врсту посла, због чега га и избегавају. Популарни имиџ тајног агента заснован је на уверењу да он мора изгледати као криминалац. Али, како заправо тачно изгледа криминалац? Искуство је показало да изван филмског студија и театарско-музичке сцене не постоји криминални тип човека. Холивудски филмски гангстер, обучен у црно одело и тамно-розе кошуљу са белом краватом је давна прошлост. Учесници незаконитих послова појављују се у свим облицима, стиловима, културама, а изражавају се у распону од циничног сленга до одличног знања неколико страних језика. Отворено говорећи, агенти не би требало да подржавају укоренења уверења да се многи од њих не уклапају у унапред дефинисан образац (модел, стереотип) тајног агента. Већина ни најмање не мора да мења своју личност или појаву у тајној операцији. У ствари, суштина је наћи уклапање праве, реалне појаве и бића иследника са тајном улогом коју преузима. Motto и June¹⁸ истичу и да велику грешку представља резоновање да тајни агент мора бити добар глумац. Истина је да он игра улогу, али то није глумачка улога. Једино што треба да се одглуми у тајној операцији јесте што природније и опуштеније понашање.

Закључак

Може се закључити да је ангажовање прикривеног иследника компликован истражни метод, који у нашој законодавној пракси и криминалистичком раду тек треба да добије своје праве контуре.¹⁹ Пре предузимања

¹⁷ Motto, C. J., June, D., *op. cit.*, стр. 86.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Један од првих случајева ангажовања прикривеног иследника код нас односно се на истрагу организоване криминалне групе која је лажирала саобраћајне незгоде и за наводну штету на возилима наплаћивала новац од осигурања (тзв. саобраћајна мафија). Група је ангажовала полицајце који су за накнаду од 500 до 1.000 евра сачињавали фалсификоване записнике о увиђају саобраћајних незгода, које се нису ни догодиле. По покретању судског поступка, пред судијом би се појавили наводни сведоци, док би један од чланова групе признавао кривицу. Са решењем судије о кажњавању, други припадници групе су одлазили у осигуравајуће компаније, где су имали своје људе међу проценитељима штете и вештацима. Њихова улога је била да направе налаз према којем је штета много већа, како би и сума из осигурања била већа. У акцији раскривавања ове криминалне групе учествовао је прикривени иследник, односно тајни агент који је био убачен међу њихове редове.

једног таквог задатка потребно је обавити темељне анализе и припреме, како на страни органа који издаје наредбу о примени овог института, тако и на страни оних који је практично реализују. У случају ових других и знатно више. Успешан прикривени иследник мора бити сналажљив, интелигентан, иницијативан и енергичан. Изнад свега, при преузимању тајне улоге он мора бити вољан да прихвати један такав, по дефиницији опасан и високо ризичан задатак. Да би успешно дошао до жељених резултата, иследник мора познавати постављене циљеве, с једне стране, и своје сопствене могућности, с друге. Посебан вид опасности која се јавља током тајних задатака јесте она која прети из сопствених редова – може се десити да агент има озбиљних проблема у доказивању свог правог идентитета током рације или изненадних акција лишења слободе лица из миљеа у којем агент делује, а које спроводе редовне полицијске јединице.

Службеници који су одабрани за тајне задатке морају имати потребну фингирану документацију, веродостојну причу, морају бити потпуно информисани и сасвим свесни догађаја који би их могли довести у физичку опасност. Једном успешан у тајној операцији, иследник мора стално пазити да не дође у ситуације које би довеле у неприлику њега или службу која стоји иза њега. Права вештина и искуство у тајном раду могу се стећи једино кроз стварни контакт са осумњиченим и самом криминалном средином. Агент би требало да схвати да је он током тајне операције у суштини глумац, али уместо да има комплетан сценарио по коме игра унапред дефинисану улогу, на тајном задатку је много тога непредвидиво.

Стрес, страх, узбуђење и депресија – само су неки од осећаја који се појављују код оних који раде на високо ризичним пословима, који „растежу“ менталне ресурсе, доводећи их некад и до тачке нервног слома. На уму тајног агента је врло често опасност конкретног задатка, сусрет са окорелим преступницима, убицама или силеџијама, те како се рационално изборити са таквом опасношћу и евентуалним страхом. Често се у критичним и високо ризикантним ситуацијама у глави агента премоћава цео прошли живот, као на филмској траци, уз помисли да ли ће поново видети своју жену, децу, родитеље, пријатеље...

Литература:

1. Marx, G., (1988), *Undercover – Police Surveillance in America*, University of California Press.
2. Sifakis, C., (1999), *The Mafia Encyclopedia*, Second Edition, New York.
3. Lee, G., (2004), *Global Drug Enforcement - Practical Investigative Techniques*, CRC Press, Boca Raton.
4. Motto, C. J., June, D., (2000), *Undercover*, Boca Raton.

5. Маринковић, Д., (2005), *Теоријски и практични аспекти провокације на кривично дело*, Безбедност, год. 47, бр. 2, стр. 217-237.
6. VanCook, J., (1996), *Going Undercover: Secrets and Sound Advice for the Undercover Officer*, Paladin Press, Colorado.
7. Lyman, M., (2002), *Practical Drug Enforcement*, CRC Press, Boca Raton.
8. Chapman, S., (1986), *Reduciranje napada na policiju*, Izbor članaka, бр. 4, Zagreb.
9. Abadinsky, H., (2003), *Organized Crime*, Belmont.
10. Водинелић, В., (1994), *Проблематика криминалистичко-тактичких института – информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави*, Безбедност, бр. 1,2,3,4.
11. *D.E.A. Narcotics Investigative's Manual*, (1998), U. S. Government, Boulder, Colorado.
12. Маринковић, Д., (2008), *Место и улога института информатора у откривању и доказивању кривичних дела*, Правни живот, бр. 10.
13. Drecun, A., (1997), *Undercover policing: infiltration by police in the criminal milieu*, NBP - Journal of Police Academy, бр. 2, Београд.
14. Dundović, D., (2003), *Tajne policijske operacije*, Zagreb.
15. *Internal Revenue Manual, United States Department of the Treasury, Handbook Investigative, Part 9 - Criminal Investigation*; Интернет: <http://www.irs.gov/irm/part9/index.html>
16. Koriath, G., (1996), *Verdeckter Ermittler: ein europaweit taugliches Instrument? Oder-brauchen wir länderübergreifende Normen für den Einsatz verdeckter Ermittler*, Kriminalistik, бр. 8-9.
17. Маринковић, Д., Ђурђевић, З., (2006), *Симуловани послови и услуге као доказна радња и облик навођења на кривично дело*, Правни живот, бр. 9.
18. Rapp, B., (1989), *Deep Cover – Police Intelligence Operations*, Paladin Press, Colorado.

Crime-investigating aspects of undercover agent work

Abstract: *Secret methods of acquiring information regarding criminal activities are exceptionally useful and practically necessary in providing relevant data in the field of consensual crimes, as well as in the development of crime-investigation and intelligence work. The work of undercover investigators, or undercover agents, represents an investigating technique which makes a framework of such secret methods and which has been essentially present for many years in an informal form. With the expansion of organized crime at the end of*

20th century comes the institutionalization and legal foundation of this work. If we leave aside various legal controversies and dilemmas related to standardization of the institution of undercover agent, it could be concluded from the point of view of crime investigation that its practical application requires a detailed and very serious planning and preparation. To what extent the preparation and direct implementation will be comprehensive and complex depends primarily on the comprehensiveness and complexity of each and every specific case the agent will be involved in.

When considering crime-investigating aspects of the institution of the undercover agent, it can be observed that there is a big gap in criminalistic literature in this field, both in our country and in other European countries. The papers and monographs coming from the USA are mostly the result of years long practical experience of their authors who used to be involved in undercover operations, which gives them particular importance and value. These works, as well as the experiences of our police officers involved in undercover investigations in recent years, show that this investigating method is very complex and demanding, and it still has to be given its proper contours in our criminal proceedings practice and crime-investigating work.

Key words: *undercover agent, crime-investigating aspects of undercover operations, personality of undercover agent, investigation target, creating a cover story, tactical suggestion for undercover investigation*